

analysed. The possibilities of use of political marketing in the social care system are considered.

Keywords: social policy, elements of social care, ways to resolve political and social conflicts.

Блінова Є. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ «КОЛЬОРОВИХ РЕВОЛЮЦІЙ»

У статті розглянуто концептуальні підходи в теоретичних дослідженнях «кольорових революцій», розкрито сутність поняття «кольорових революцій» як новітнього соціально-політичного явища, проаналізовано особливості підходів західних та вітчизняних вчених до аналізу походження і наслідків цього явища.

Ключові слова: революція, маси, демократія, «кольорові революції».

Початок ХХІ століття виявив новий феномен у політичній трансформації – так звані «кольорові революції», які породили зміну політичних еліт, геополітичну переорієнтацію та зовнішньополітичні стратегії тощо. Водночас вчені політологи досі не дійшли консенсусу в оцінці ролі «кольорових революцій» у зміні національних інтересів держав та їх зовнішньополітичного курсу, як і внутрішньополітичної розстановки сил. Оскільки дослідження цього відносно нового явища знаходяться лише на початковому етапі важливо визначити основні розбіжності в підходах до розуміння ролі і причин цього явища.

На сьогодні феномен «кольорових революцій» є об'єктом досліджень таких науковців й практиків, як М. Макфол, Бо Фейтянь, С. Фішер, П. Жулуь, Д. Чженцинь, П. Стиков, Г. Герд, Т. Тудорою, Дж. Голдстоун, К. Бринтон, Дж. Данн, С. Хантінгтон, І. Валлерстайн, Ш. Ейзенштадт, С. Грин, Г. Хейл. В Росії до проблем «кольорових революцій» зверталися такі науковці як А. Юнгерт, Т. Полляніков, Г. Прокопов, Б. Блехман, О. Панарин, Т. Самсонова, А. Сеняков, В. Граждан, Р. Артеменко, М. Кузьмин. В Україні це питання вивчали Г. Почепцов, В. Полохало, В. Антонечко, Є. Головаха, С. Катаєв, І. Кресина, О. Стойка, С. Балан, О. Ванников, А. Ткачук.

Мета дослідження – аналіз концептуальних особливостей підходів до дослідження кольорових революцій як новітнього соціально-політичного явища.

За результатами перетворень в європейських країнах державного соціалізму в період після 1989 року країни Східної Європи утворили кілька чітко окреслених блоків: нові члени Європейського Союзу; країни, що прагнуть до членства в ЄС (Україна, Молдова, Грузія та Вірменія), і група відносно слабко реформованих країн (Росія, Білорусь, Киргизія, Узбекистан, Азербайджан і Казахстан). В багатьох з останньої групи країн пізніше відбулися «кольорові» революції: Сербія (2000), Білорусь (2001 і 2006), Грузія (2003), Україна (2004), Киргизія (2005) тощо. Символом цих народних протестів став колір (в Україні помаранчевий), за яким можна було визначити їх прихильників і характер руху, хоча революцію в Сербії називають «бульдозерною». У 2005 році схожі події були ініційовані в інших країнах зі схожою економічною і політичною траєкторією (Росія, Узбекистан і Казахстан), однак або закінчилися, так і не розпочавшись, або були успішно пригнічені. Більш того, цей феномен не обмежується лише колишніми соціалістичними країнами – у 2005 році свою «кедрову» революцію пережив Ліван, а наступ демократії в Іраку після виборів 2005 года Джордж Буш охрестив «Пурпурною» революцією [1, 16-38]. Пізніше ці події переросли в так звану хвилю «Арабської весни», яка триває і досі і в певних країнах переросла з ненасильницького протесту в громадянську війну.

У цей час відсутній консенсус з питання про те, яке саме подію можна вважати «кольоровою революцією». Практично всі дослідники одностайні в тому, що Революція троянд у Грузії і Помаранчева революція на Україні були «кольоровими революціями». Багато дослідників питання відносять Бульдозерну революцію в Югославії до числа кольорових революцій. Ряд дослідників йдуть ще далі і зводять поняття «кольорової революції» до португальської революції 1974 року.

Поширена точка зору, що Тюльпанова революція в Киргизстані також була «кольоровою революцією», хоча вона підтримується не всіма. Так, американський експерт з питань просування демократії в колишньому СРСР, нинішній посол США в Росії – Майкл Макфаул – вважає, що подія в Киргизії не можна назвати кольоровий революцією [2-3].

Ряд ЗМІ та інших авторитетних джерел, включаючи президентів республік, ще більше розширює список таких революцій:

- «Оksamитова» революція в Чехословаччині та аналогічні «оксамитові революції» в інших країнах Східної Європи,
- 2003 – «Революція троянд» (Грузія),
- 2004 – «Помаранчева» революція (Україна),

- 2005 – «Тюльпанова революція» (Киргизія),
- 2005 – «Революція кедрів» (Ліван),
- 2006 – спроба «Волошкової революції» в Білорусії,
- 2008 – спроба кольорової революції у Вірменії,
- 2009 - кольорова революція в Молдові, яка призвела компартію до втрати більшості у парламенті,
- 2010 – Друга Динна революція – друга Киргизька революція (Народна Революція в Киргизії 2010 року).

У політичному дискурсі під «кольоровими революціями», як правило, розуміється «процес зміни правлячих режимів під тиском масових вуличних акцій протесту та за підтримки фінансуються з-за кордону неурядових організацій». Є й більш «жорсткі» визначення, наприклад, «кольорова революція» – це «державний переворот, здійснений з переважним використанням методів ненасильницької політичної боротьби, силами «кольорової» еліти, як правило «в інтересах і за безпосередньої домінуючої участі в плануванні, організації та фінансуванні з боку іноземної держави, групи іноземних держав, громадських чи комерційних організацій» [2; 4].

Загалом кольорові революції – збірне поняття, що застосовується для позначення так званих «ненасильницьких революцій», а також деяких широко відомих масових ненасильницьких акцій протесту. Кольоровими революціями прийнято називати ненасильницьке повалення влади. В результаті кольорових революцій відбулася зміна політичних режимів у ряді постсоціалістичних країн (на території колишнього СРСР і Східної Європи) і країн арабського світу.

Схожість всіх процесів, наречених публікою «кольоровими революціями», полягає в пропозиції соціально-політичних перетворень, метою яких було впровадження «демократії знизу». Різні за змістом, вони, тим не менш, мали спільну стратегію: масові протести відбувалися в рамках конституції, покликаної розширити форми участі народу у функціонуванні режиму; вони легітимізували як рух за «велику демократію»; всі вони мали на меті зсув діючих політичних лідерів; в центрі уваги протестуючих кожен раз знаходилися передбачувані фальсифікації процедури виборів; основну масу учасників мітингів становила молодь, зокрема студенти. Елементом новизни в порівнянні з традиційними політичними демонстраціями була «оркестровка» подій за допомогою сучасних інформаційних технологій – мобільних телефонів, Інтернету та підтримка місцевих і закордонних ЗМІ. Демонстрації на підтримку нібито борця за демократію супроводжувалися в тій чи іншій мірі масовими культурними заходами – рок- і поп-концертами, що

допомагали мобілізувати, згуртувати і розважити численну аудиторію [1, 16-38; 5, 6, 100-105].

Велика частина західних інтерпретацій «кольорових революцій» (у рівній мірі академічних та журналістських) насамперед відзначали їх позитивні наміри і наслідки і легітимізували їх як частину Третьої Хвилі демократизації. Вони «усунули авторитарних лідерів від політичної влади ... Таким чином, ми стали свідками несподівано вдалою дифузії електоральних революцій в посткомуністичному світі ... коли неліберальних лідерів змінили їх ліберальні опоненти ...». Ці автори демонструють «електоральну модель зміни режиму». «...Вибори є єдиним індикатором демократії – форми правління, що стала глобальною нормою» [7]. Такі тези межують з наділенням політичною владою виборчого процесу як інструменту неоконсервативної політики. Зводячи визначення «демократії» до вузько трактованого політичного механізму, вони залишають за рамками концепції будь-які наслідки політики щодо суспільно значущих питань, як і обговорення цих питань [8].

Критики стверджують, що події на перший погляд здаються народними революціями є насправді замаскованими державними переворотами. Опозиційні сили, контреліти, нездатні ефективно мобілізуватися проти діючих урядів, організовують революційні події, щоб створити собі підтримку і легітимізувати передачу влади шляхом загальних виборів. Наталія Нарочницька стверджує, що «глас народу» – насправді незаконне використання сучасних засобів масової інформації (телебачення, радіо і преси) для створення громадської думки і примусу до політичних змін. Неурядові організації з могутніми спонсорами стали політичними органами, що діють швидше на підставі мереж та ЗМІ, ніж як породження громадянського суспільства, що виступає від імені його громадян. Спонсори, прямо або побічно фінансуючи іноземні уряди, взяли участь у діяльності інсургентів, визначаючи демократію згідно власних концепцій і перебільшуючи масштаби фальсифікацій на виборах, з тим щоб підтримати і легітимізувати державний переворот і витягти з нього політичні дивіденди. Чарльз Гіллі визначає «революцію» як «примусову передачу влади в державі, в ході якої щонайменше два чітко помітних конкуруючих блоку висувають несумісні претензії на контроль над державою, а визначена значна частина населення, підвладна юрисдикції держави, погоджується з вимогами того чи іншого з блоків» [9]. Схоже визначення дає Гудвін, який визначає революцію як будь-який випадок, коли народний рух позаконституційно або насильницьким шляхом скидає владу. Однак ці

підходи ігнорують тип соціального руху, рівень участі населення і політичні цілі інсургентів.

Є різні види революцій. Максималістське визначення соціальної чи політичної революції включає в якості обов'язкового атрибуту не тільки участь мас, але також ідеологію, що визначає фундаментальну зміну політичного класу і соціально-економічної системи. Крім того, в результаті приходу до влади нового політичного класу соціальна та економічна система зазнає істотних змін. Найвідоміший апологет цієї позиції, Т. Скочпол (1979), робить акцент на трансформації державної і класової структур суспільства [10-11].

Кольорові революції не вкладаються в рамки відомих моделей. Керівна роль контреліт, що мають мету змінити еліту, характерна для путчу і державного перевороту. Однак, на відміну від цих двох процесів, відмінною рисою кольорових революцій є високий рівень участі населення. При цьому за ними не стоїть ніякої політичної теорії масштабних соціальних перетворень, тому їх не можна віднести до категорії класичних революцій. Їх політичним завданням були не зміна класів і трансформація майнових відносин, а скоріше заміна однієї еліти іншою. Інсургенти всіх кольорових революцій, можливо, за винятком сербської, прагнули до того, щоб керівництво країни змінилося іншим, яке виконає обіцянки і здійснить перехід від комунізму до капіталізму і демократії – те, чого не зробили існуючі посткомуністичні еліти. Істотні відмінності від стандартного державного перевороту проявляються в ролі керівництва, високому рівні участі населення та фінансуванні із зовнішніх джерел. На відміну від класичної революції, в цих феноменах відсутній революційний клас, який просуває ідею соціально політичних перетворень знизу [10; 12].

Серед політичних науковців можна виділити прямо протилежні точки зору на явище «кольорових революцій», яка базується на різному відношенні до ролі зовнішнього чинника в них. Перша група вчених вважає зовнішній чинник провідним, а друга вважає його вплив на перебіг «кольорових революцій» малозначущим. В основному висловлювання першої точки зору простежується в середовищі західних, українських та невеликої частини російських і китайських політологів, тоді як другої – переважно серед російських і частини західних, азійських й українських дослідників.

Якщо підсумувати позиції дослідників-«оптимістів», то до спільних ознак «кольорових революцій» у пострадянських республіках належали:

- наявність фасадної демократизації, що поєднувала багатопартійність із фактично недемократичними формами правління;
- намагання зреалізувати демократичні проекти в недемократичних політичних культурах;
- нелегітимні форми реагування влади на публічний опір громадян, що вимагали дотримання своїх законних прав і свобод;
- готовість Заходу до діалогу і з політичними колами, і з громадськими організаціями, що підсилювало ці організації (тоді як владні еліти не усвідомлювали їхньої сили).

«Песимістичні» автори трактують «кольорові революції» передусім як результат зовнішнього втручання, а громадські виступи пов'язують із діяльністю впливових міжнародних акторів, таких як США, об'єднана Європа чи Росія. Цікаве резюме цієї концепції наводить Федір Лук'янов – впливовий російський інтелектуал та головний редактор журналу «Росія в глобальній політиці» у статті «Безбарвна революція»:

1) на початку ХХІ століття виникло «державне суперництво» нових держав і Росії, яка відновлювала свою присутність на пострадянському просторі;

2) США впливають на внутрішні справи пострадянських країн, упродовжуючи демократичні вибори.

Водночас Лук'янов визнає, що режими, які постали після розпаду СРСР, уже не могли сприяти «ані розвиткові, ані позитивному громадському ставленню», а очільники Грузії, України та Киргизстану змарнували момент, коли могли би безболісно піти зі своїх постів. Найважливіший аспект такого підходу – обстоювання пріоритету зовнішніх причин революцій і невіра у можливість чесних і справедливих виборів, що на них громадяни пострадянських країн шляхом волевиявлення ставили б завдання своїй владі. «Обов'язковим елементом успіху «кольорової революції» була наявність зовнішнього арбітра, апелювання до якого скасовувало легітимність внутрішніх процедур, – ОБСЕ, Ради Європи, Європейського Союзу, зрештою «демократичних цінностей» загалом» [2]– пише Лук'янов.

Для «песимістичних» інтерпретацій неабияк характерно уявлення про громадські організації як про інструмент зовнішніх гравців. Систему міжнародних грантодавчих організацій тут вважають за канал розподілу ресурсів між антиурядовими групами, що очолюють революцію і планують повалення законних урядів під час виборів. За словами китайських політологів Пань Жулуня і Дай Чженцзя, «міжнародні НУО під егідою США маніпулювали суспільством і з-за лаштунків провокували “кольорові революції”» [2].

Дослідники «песимісти» і Заходу, і Сходу сприймають революційні процеси як спровоковані заклоти, віддають вирішальну роль у їх провокуванні міжнародним чи іноземним агентам і критично оцінюють здатність народів Грузії, України та Киргизстану (і громадянського суспільства взагалі) виступати в тих процесах як суб'єкти.

Особливу позицію серед «песимістів» посіли ті політологи, котрі, як німецька дослідниця Петра Стиков, переконані в тому, що «кольорові революції» були лишень проявом нестабільності політичних режимів, які просто «перезавантажили» свій напівавторитаризм за допомоги зміни еліт. Схоже припущення (у питальній модальності) висловив іще 2005 року женевський конфліктолог Іреме Герд, котрий розглядав революцію як конфлікт еліт (глобальних і національних), що намагаються зробити свої режими стабільними [2].

Отже, серед дослідників існують досить різні погляди на явище «кольорових революцій». Основну роль у концептуальному поділі відіграє оцінка ролі іноземних країн у соціально-політичних змінах в країнах, де відбувається революція. Умовно ці погляди можна поділити на песимістичні та оптимістичні, відповідно, з більшою та меншою роллю, яка надається Заходу в подіях всередині країни. Саме поняття «кольорова революція» походить із журналістського сленгу 2003-2004 років. Невдовзі його почали активно вживати і політики, і політологи. Якийсь час із ним конкурував термін «електоральні революції», аби наголосити головну причину революцій: несправедливість виборчих процесів у посткомуністичних суспільствах. Проте більшість дослідників віддають перевагу терміну «кольорові революції» як зручнішому з огляду на комплексність обставин виникнення та перебігу громадських заворушень початку XXI століття. Увагу до спільних причин «кольорових революцій» зумовила потреба визначити кілька типових обставин, за яких вони відбувалися.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лейн Д.* «Кольорова» революція як політичний феномен. – С. 16-38.
2. *Мінаков М.* Коротка дистанція свободи // Критика: Рецензії. Есеї. Огляди. – 2012. – № 7/8. – С. 2-7.
3. *Мейтус В.* Массы, движения, революции / Владимир Мейтус, Виктор Мейтус. – К. : Ника-Центр, 2008. – 504 с.

4. *Стародубровская И.* Великие революции от Кромвеля до Путина / И. Стародубровская, В. Мау; [2-ое изд.; пер. и доп.]. – М. : Вагриус, 2004. – 499 с.
5. *Хантингтон С.* Политический порядок в меняющихся обществах. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
6. *Марчак О.М.* Типологии переходных режимов в странах Восточной и Центральной Европы и СНГ // Наукове пізнання: Методологія та технологія. – С. 100-105.
7. *Bunce V.J.* International diffusion and postcommunist electoral revolutions / V.J. Bunce, S.L. Wolchik // Communist and Post – Communist Studies. – 2006. – Vol. 39. – P. 283-304.
8. *Dunn J.* Capitalist Democracy: elective affinity or beguiling illusion? // Daedalus. – 2007. – Summer. – 13 p.
9. *Tilly C.* European Revolutions 1492-1992. – Oxford : Blackwell, 1993. – 284 p.
10. *Orenstein M.A.* Transnational Actors in Central and East European Transitions [Text] / M.A. Orenstein, S. Bloom, N. Lindstrom (eds). – University of Pittsburg Press, 2008. – 272 p.
11. *Skocpol T.* States and Social Revolutions. – New York : Cambridge University Press, 1979. – 407 p.
12. *Goodwin J.* No. Other Way Out: States and Revolutionary Movements 1945-1991. – Cambridge : CUP, 2001. – 428 p.

Блинова Е. В. Концептуальные особенности теоретических аспектов исследования «цветных революций».

В статье рассмотрены концептуальные подходы в теоретических исследованиях «цветных революций», раскрыта сущность понятия «цветных революций» как новейшего социально-политического явления, проанализированы особенности подходов западных и отечественных ученых к анализу происхождения и последствий данного явления.

Ключевые слова: революция, массы, демократия, «цветные революции».

Blinova Y. V. The conceptual approaches to theoretical aspects of «color revolution» study.

The article explains the conceptual approaches in theoretical studies of «color revolutions», defines the term «color revolution» as the new social and political phenomenon, analyzes the differences in Western and Eastern approach to studying the nature and consequences of the given phenomenon.

Key words: revolution, masses, democracy, «color revolutions».